

Tátrai Viktor

Professzionizáció és karriermobilitás

*A dualizmus kori városi rendőrkapitányok rekrutációjának prozopográfiai elemzése (1886–1918)**

A 19. századi magyarországi társadalmi átalakulás egyik fő tendenciája az urbanizáció felgyorsulása volt, ami több szempontból is átformálta a társadalmi szerkezetet. 1869 és 1910 között az 5000 főnél több lakossal bíró települések száma 239-ről 417-re, lakosságuk 2,9 millióról 6,2 millióra nőtt, ami az ország népességének 1869-ben 21,3%-át, 1910-ben már 33,8%-át jelentette.¹ A városok jogi helyzetét 1870–71-ben rendezték, az akkor kialakított rendszer alapjain – törvényhatósági jogú és rendezett tanácsú városok – a dualizmus korában nem változtattak. 1870-ben a 131 városi jogállású településen kb. 1,9 millió ember élt, 1910-ben a 138-ra bővült városállomány lakossága kb. 3,7 millió fő volt, ami azt jelentette, hogy az ország népességén belül 13,9%-ról 20,2%-ra nőtt a városi jogállású településeken élők aránya.

Az urbanizáció nemcsak az ország településszerkezetét alakította át, hanem a társadalom foglalkozásszerkezeti változásaival is szoros kölcsönhatásban volt. Új foglalkozások létrejöttével, mindenkori társadalmi funkciók ellátásának a megváltozott viszonyok következtében új szakmák keretei között történő megszervezésével járt együtt.² Új foglalkozások létrejötte természetesen soha nem előzmények nélküli, az újonnan megszerveződő hivatásoknak is megvannak a történelmi gyökereik. Az urbanizáció olyan társadalmi változásokkal járt együtt – pl. a városi bünelkövetés struktúrájának „modernizációja”, a felduzzadó városi lakosság regisztrációja és adminisztrációja stb.³ – amiket a hagyományos, rendi korszakból örökölt municipális városi rendészet a dualizmus korában már nem tudott a társadalmi elvárásoknak megfelelően kezelni. Ezek a változások a városi rendészet új keretek között történő megszervezését eredményezték.

* A tanulmány az NKFI FK 132451 sz. *A professzionizáció története Magyarországon a 19–20. században európai kontextusban* c. projekt támogatásával valósult meg.

¹ Katus 2021: 452–453. Az adatok Horvátország nélkül értendők.

² Hughes 1963: 658.

³ Bővebben: Perényi 2012.

KÖZIGAZGATÁS ÉS RENDÉSZET ÁTALAKULÓ KAPCSOLATA: ÖNÁLLÓSÁG, SZAKMAI AUTONÓMIA ÉS ÉLETPÁLYA ÖSSZEFÜGGÉSEI

A városi rendészet 1848 előtt a városi önkormányzatok hatáskörébe tartozott, szabályozására a városi magisztrátusok statútumokat alkottak, irányítását pedig eleinte maga a városi tanács, majd a 18. század közepétől a tanácsnak alárendelt kapitányi hivatal látta el, élén a városkapitánnyal, aki a bíró és (ahol volt) a polgármester után a városok harmadik legfontosabb tisztviselője volt. A kapitányt az előbbiekhöz hasonlóan általában a választott polgárság a belső tanács tagjai közül választotta a következő tisztújításig szóló mandátummal.⁴ A városigazgatás szakszerűsödését vizsgáló tanulmányok Max Webernek a racionális-legális uralom által gyakorolt bürokratikus igazgatásról kifejtett elméletét veszik alapul, és a szakszerűsödés kérdését általában két szempont alapján elemzik: a tanácsnokok és vezető tisztviselők képzettsége (jogvégtzettség terjedése) és pályafutása (megvalósul-e a hivatali előmenetel) áll a kutatások fókuszában.⁵ Országosan átfogó képpel még a szabad királyi városok vonatkozásában sem rendelkezünk, a fővárosban viszont a reformkor végére úgy tűnik, befejeződött a városi igazgatás fenti értelemben vett szakszerűsödése.⁶ A rendészet tehát a városi igazgatás integráns része volt, annak egyik kiemelkedő fontosságú ága, de önálló szakképzettséget nem igényelt, a városkapitányok karriermobilitása se tért el jelentős mértékben a többi tanácsnokétól, gyakran választották meg őket polgármesterré vagy diétai követté.⁷ Ennek azért van korszakunkban jelentősége, mert azok a hagyományos mobilitási csatornák, amin keresztül a városkapitányok rekrutációja zajlott, és az a feladatkör és szerepfelfogás, ami őket, mint a városi önkormányzat egyik vezető tisztviselőjét és képviselőjét jellemezte, a dualizmus korában még élő hagyomány volt.⁸

Az 1848. évi 23. tc. a tisztikar és így a városkapitányok választását új alapokra helyezte, a városi igazgatásban betöltött funkcióját, szerepkörét azonban nem érintette. Az 1870. évi 42. tc. és az 1871. évi 18. tc. a rendőrkapitányok választását ugyan meghagyta, annyiban azonban megszorította, hogy amíg 1848-ban a választójoggal rendelkező polgárok közvetlenül választhatták meg a városi tisztikart, addig az 1870–71. évi törvények mindkét várostípusban a közgyűlések jogává tették az előljáráóság választását. A döntő változás azonban az 1886. évi 21. és 22. tc.-el következett be, amikor a városi rendőrkapitányok választását Tisza Kálmán kormánya megszüntette, élethossziglan szóló kinevezésüket pedig a főispánok jogkörébe utalta. Az új törvények a városi rendőrségeknek

⁴ Nagy 1975: 434–439; Balázs 1980: 117–123; Tóth 2009: 112–114. A választás szabadságát korlátozta a tisztújításokra kirendelt királyi biztosok jelölési joga.

⁵ A városi igazgatás szakszerűsödésének kezdetét – a városi gazdálkodás vonatkozásában – az újabb kutatások a 18. sz. elejére teszik. H. Németh 2018.

⁶ Tóth 1996: 31–33; Tóth 2003: 439–441. Vö.: Szívós 1996: 12.

⁷ A jogvégtzettség valamivel alacsonyabb volt a körükben, mint a bírók, polgármesterek és főjegyzők között. A reformkorban követte választott városkapitányokra lásd Pálmány 2011: 1282–1503; Tóth 2015: 1097.

⁸ Az 1848 előtti városi rendészet feladatköreire lásd Kállay 1989: 53–75.

a közigazgatásban elfoglalt helyét, a városi önkormányzathoz való viszonyát lényegileg nem érintették, tehát a rendőrkapitányi hivatalok szabályozása és finanszírozása önkormányzati kézben maradt. A dualizmus korában a rendőri professzionalizáció útjában állt, hogy mind az állami törvényhozás, mind a városi szabályrendeletek újabb és újabb közigazgatási jellegű feladatokat utaltak a hatáskörükbe, ami ellen a rendőrtisztviselők tiltakoztak.⁹ A rendőri hivatás feladatkörének újradefiniálása, a közrendészettel össze nem függő tevékenységektől való megszabadítása a korabeli rendőri szakirodalom állandó témája volt, de törvényi újrászabályozására a világháború végéig nem került sor.

A professzionalizáció témaköre több szempontból is kutatható, vizsgáljunk a karriermobilitás, vagyis az életpálya felől közelít. Arra keressük a választ, hogy a dualizmus kori rendőrkapitányok közül hányan voltak, akiknek élethivatásuk volt a rendőri foglalkozás, és milyen eltérő karriertípusok léteztek ezen kívül. Harold L. Wilensky szerint létezik a professzionalizációnak egy tipikus, bár nem merev sorrendiségen alapuló folyamata, amiben az első lépés, hogy valamilyen feladat ellátása „főfoglalkozássá” (*doing full time*) alakul, ami azzal jár, hogy „ebben a korai szakaszban a szakma művelői szükségképp más szakmákból érkeznek.”¹⁰ Everett C. Hughes az életre szóló elköteleződést, az élethivatás jellegét hangsúlyozza a hivatások természetének.¹¹ Ez két kérdést is felvet a rendőrkapitányok karriermobilitását illetően: egyrészt, hogy milyen állásokból lettek kinevezve, másrészt, hogy mennyi ideig maradtak meg a rendőri foglalkozásnál, vagyis mennyire tekintették élethivatásuknak ezt a pályát. Mielőtt az egyes életpályák prozopográfiai vizsgálatára térnénk át, fel kell tenni a kérdést, hogy egyáltalán megfogalmazódott-e az igény, a törekvés a rendőrtisztviselők részéről, hogy mind a hagyományos városi igazgatástól, mind a szorosabb értelemben vett állami közigazgatástól megkülönböztessék a rendőri foglalkozást, és ezektől elkülönülve önálló hivatásként fogalmazzák újra önmagukat.¹² Vagyis a professzionalizáció történeti kutatásának nemcsak egy foglalkozás strukturális pozícióit kell figyelembe vennie, hanem a történelmi ágensek, a cselekvő egyének motivációit, érdekérvényesítési stratégiáit is vizsgálnia kell.¹³ A következőkben arra mutatunk rá, hogy az önállósodási törekvések hogyan kapcsolódtak össze a szakmai autonómiáért vívott harccal és az életpálya kérdéskörével.

Rédei Miklós győri rendőrtisztviselő 1892-ben írt hosszabb tanulmányt a városi rendőrségek újjászervezéséről. Ebben ugyan a rendészetet még nem választotta el teoretikusan a közigazgatástól, de azzal szemben egyértelműen

⁹ Miskolczy 1909: 10.

¹⁰ Wilensky 2010. 26. A *főfoglalkozásként (Haupt-Beruf)* gyakorolt hivatalnokoskodást a weberi bürokratizációs modell is használja, de mást ért alatta. Weber 1987: 228.

¹¹ Hughes 1963: 657. A professzionalizáció kutatásának különböző szociológiai irányzataira lásd Magos 2017.

¹² „Perhaps the way to understand what professions mean in our society is to note the ways in which occupations *try to change themselves or their image*, or both, in the course of a movement to become »professionalized«”. Hughes 1963: 658. (Kiemelés tőlem – T. V.)

¹³ Siegrist 2001: 12154, Larson 2017: XXI.

emancipálni törekedett. Szembeszállt azzal a közigazgatási-jogi szakirodalomban elfogadott általános nézettel, hogy a rendészet a közigazgatáshoz képest „alarendelt” jelentőségű, és hogy azzal elválaszthatatlanul össze van fonódva. Azt hangsúlyozta, hogy a rendészet „feladatát és célját tekintve önmagában befejezett, önálló államigazgatási tevékenységet képez, mely ha fontosabb nem is, de oly fontos mindenesetre van, mint a szorosabb értelemben közigazgatás” és kell, hogy „önállósággal bírjon. Önállóság alatt értvén a többi közigazgatási ágaktól való különállást.”¹⁴

Az önállóság hangsúlyozása, illetve kivívása több szempontból is fontos volt. Egyrészt része volt a társadalmi megbecsülésért, magasabb presztízisért vívott harcnak: a „közigazgatási hatóságok gyámkodása [...] árt a városi rendőrség tekintélyének és csorbát ejt azon az erkölcsi súlyon és erőn, mellyel bírnia okvetlenül kellene.”¹⁵ Másrészt erre alapozva megfogalmazható volt a szakmai autonómia követelése:

„a rendőrség céljában, feladatában és eljárásban rejlő sajtószerű szellem következtében azoknak miként való teljesítését más mint szakember sem megbírálni, sem ellenőrizni nem tudja [...] elismerem, hogy kiváló közigazgató tehetségek lehetnek az illetők, de ha nem voltak maguk is valaha rendőrségi tisztviselők, úgy kételkedem abban, hogy helyesen tudják megbírálni, vajjon a rendőrség eljárása egyes esetekben, de különösen a maga egészében, megfelel-e vagy sem a törvény, a kor- s legfőképp a nagy közönség együttes érdekeinek.”¹⁶

Harmadrészt az önállóság kivívása a saját feladat és hatáskör meghatározásán át vezetett, vagyis annak a tevékenységnek a körülhatárolásán, amire nézve a rendőrtisztviselők *kompetenciafőlényt* tudtak megfogalmazni és érvényesíteni.¹⁷ A társadalmi munkamegosztásból így kiharított terület *monopolizálása*, másoktól, különösen más közigazgatási tisztviselőktől való *elzárása (social closure)* a professzionizáció folyamatának első lépései közé tartozik, mert amíg nem sikerül érvényesíteni azt a felfogást, hogy a rendőri igazgatás sajátos feladatköre miatt elkülönül a közigazgatás többi ágától, addig bármilyen közigazgatási gyakorlattal rendelkező tisztviselő kinevezhető rendőrtisztviselővé.¹⁸ Ugyanezek a törekvések olvashatók ki Miskolczy László fővárosi rendőrkapitány 1909-es munkájából, ami felfogható az 1907-ben alakult Magyarországi Rendőrtisztviselők Országos Egyesületének (MROE) hivatalos programjaként is. Az a rendőrtisztviselők által

¹⁴ Rédei 1892: 6, 13. Lásd még: 16, 27.

¹⁵ Rédei 1892: 13–14.

¹⁶ Rédei 1892: 32.

¹⁷ Hughes 1963: 656. A részletezést mellőző programszerű tömörséggel: „El a rendőrségtől minden közrendészettel össze nem függő ügykezelést, tartozzék az akár az igazságszolgáltatáshoz, akár a közigazgatáshoz vagy a pénzügyhöz.” Rédei 1892: 83.

¹⁸ A professzionizáció monopolista irányzatára lásd például: Larson 2017. Az ezzel sok tekintetben rokonvonásokat mutató, a *social closure* koncepciója köré épülő neoweberiánus iskolára lásd Saks 2010, 2012.

gyakran hangoztatott nézet, hogy az elméleti kvalifikáció mellett a gyakorlati tudás is éppoly szükséges burkoltabb formában, de épp úgy a nem hivatásosok *kizárását* (*closure*) célozta.¹⁹ A rendőrtisztviselői állások kisajátításának, monopolizálásának központi jelentőségét mutatja, hogy a MROE-nek 1907. december 17-i alakuló közgyűlése is foglalkozott a kérdéssel:

„Szeged városának rendőrfőkapitányi állása rövid félév alatt két ízben üresedett meg. Betöltötték először egy ügyvéddel, s betöltötték most másodízben egy alügyésszel. Melőzve lettek mind a két esetben a rendőrségi szolgálatban felnőtt, kipróbált kompetensek. Úzus lett ma már, hogy az ily kinevezéseknél a főispánok a rendőrség kötelékén kívül álló egyénekkel töltik be a főkapitányi állásokat. [...] mit remélhetnek az arra hivatott s képesített rendőrtisztviselők, ha idegenek kinevezésével előttük az előlépés útját ily módon elzárják. [...] lehetnek kiváló ügyvédek és alügyészek minőségükben, de nem tudom elhinni, hogy csak közepes rendőrökké is válhatnak rövid időn belül.”²⁰

Miskolczy László 1910-ben egy törvényjavaslatot is írt a városi rendőrségek államosításáról, amit a MROE elfogadott és hivatalos álláspontjává tett. Ennek 39.§-a kimondja, hogy „A városi államrendőrség egységes szervezetet alkot, melynek kötelékében minden egyes hivatali állás rendszerint csak az intézmény kötelékébe tartozók által tölthető be.”²¹ Fontos kérdés, hogy a rendőrtisztviselők törekvése, az államosítás, hogyan egyeztethető össze a szakmai autonómiáért vívott harccal? Az, hogy egy bürokratikus szervezeten belül hogyan értelmezhető a hivatások önrendelkezése vagy a szakmai autonómia kérdése, már az 1950-es évek óta a professzionalizációval foglalkozó irodalom egyik központi problémája.²² A kezdeti kutatásokra a két munkaszervezési mód közti antagonisztikus ellentét feltételezése volt a jellemző, az 1960-as évektől kezdve viszont egyre több kutatás arra mutatott rá, hogy az éles szembeállítást az empirikus kutatások nem támasztják alá.²³ Más szerzők, pl. Hannes Siegrist továbbra is arra helyezik a hangsúlyt, hogy a bürokrácia korlátozza a hivatások autonómiáját.²⁴ Véleményem szerint nem az a kérdés, hogy korlátozza-e a bürokrácia a szakmai autonómiát, hanem hogy a rendőrök hogyan használták fel a professzionalizációs céljaik eléréséhez az „autonómia-diskurzust”.²⁵ A rendőrtisztviselők érvelése azon alapult, hogy a városi elit befolyása és a helyi politikai viszonyoknak való

¹⁹ „[...] az elmélethez gyakorlati ismeret is kell. Pusztá jogi ismeret gyakorlati tudás és ügyesség nélkül mit sem használ a rendőrségnél.” Rédei 1892: 82.

²⁰ *Közbiztonság* 1907. december 22. 420.

²¹ A törvénytervezetet közli: *Városok Lapja* 1911. április. 15. 166–169.; április 22. 175–177; április 29. 182–184.

²² Hinings 2001: 12160–12166.

²³ Hughes 1963-as és Wilensky 1964-es tanulmánya is a bürokratikus és a professzionális kultúra konvergenciáját hangsúlyozta. Hughes 1963: 663–665; Wilensky 2010: 36, 39. Vö: Larson 2017: 190, XXVII.

²⁴ Siegrist 2001: 12156.

²⁵ Siegrist 2021: 25; Keller–Kiss 2021.

kiszolgáltatottság sokkal jobban korlátozza a szakmai autonómia érvényesülését, mintha egy egységes állami kezelésben lévő bürokratikus szervezet tagjaiként végezhetnék a munkájukat.²⁶ Vagyis a szakszerű munkavégzés feltételeinek megteremtését éppen az államosítástól várták, ezért a municipalizmus hagyományos területi alapon szerveződő autonómiafelfogásával a hivatások professzionális autonómiakoncepcióját állították szembe.

A RENDŐRKAPITÁNYOK REKRUTÁCIÓJA A FŐISPÁNI JELENTÉSEK FÉNYÉBEN, 1886–1903

Annak ellenére, hogy az 1886. évi 21. és 22. tc. a városi rendőrkapitányok kinevezésének a jogát a főispánokra ruházta, Tisza Kálmán 1886. november 19-én valamennyi főispánnak elküldött *bizalmas* rendeletével „felkérte” a címzetteket, hogy „a rendőrkapitányok kinevezése előtt, a kinevezésre legalkalmasabbnak vélt egyén iratait és minősítvényi táblázatát” terjesszék fel hozzá.²⁷ A rendelet szövegszerűen nem tartalmazott semmi utalást arra, hogy a főispánoknak a miniszter *jóváhagyását* kellene kérniük a kinevezéshez, így explicit módon nem korlátozta a főispánok törvényben biztosított jogát, mégis tagadhatatlan, hogy ezt a funkciót töltötte be. A rendelet létezése tehát azokat a véleményeket látszik alátámasztani, amik a dualizmus kori politikai-kormányzati rendszer centralizált és autokratikus vonásait emelik ki,²⁸ de a hatalom tényleges gyakorlásának feltérképezése szempontjából fontos eldöntendő kérdés, hogy a kinevezésről szóló döntéseket valójában hol hozták meg: a Belügyminisztériumban vagy a főispáni hivatalokban.

A Belügyminisztériumi Levéltárban a rendőrkapitányok iratai és minősítvényi táblázatai nem maradtak fenn, a főispánok többsége viszont véleményes jelentés formájában indokolta a döntését, amikből tehát megismerhetjük a kiválasztás szempontrendszerét, és azt, hogy a hatalom gyakorlói milyen elvárásokat fogalmaztak meg a városi rendőrségek vezetőivel szemben. A főispánok többnyire csak a saját jelöltjük jellemzésére szorítkoztak, néha azonban minden pályázót értékeltek.²⁹ A Tisza Kálmán által meghonosított gyakorlatnak Tisza István vett véget első miniszterelnöksége idején. Arra hivatkozva, hogy „a főispánt ezen jogának gyakorlásában korlátozni nem kívánom”, 1903. december 23-án hatályon kívül helyezte édesapja rendeletét.³⁰ Az 1886 és 1903 között eltelt 17 évből összesen 116 olyan főispáni jelentés maradt fenn, ami a rendőrkapitányok kinevezésével foglalkozik, ezekben 150 pályázó van név szerint megemlítve, akik

²⁶ A helyi eliteknek való kiszolgáltatottsággal szemben megfogalmazott szakmai autonómia a köztisztviselők tanárok érvelésére is jellemző volt. Keller 2021: 269.

²⁷ MNL OL K149 1909 18. tétel 277.

²⁸ Péter 1998a: 10. Lásd még: Péter 1998b: 27; Péter 1998c: 167–171.

²⁹ Az állásokat többnyire nyílt pályázaton hirdették meg.

³⁰ MNL OL K149 1909 18. tétel 277.

közül 124-et ki is neveztek rendőrkapitánnyá.³¹ A jelentések Bártfától Pancsovaig és Kőszegtől Máramarosszigetig összesen 84 várost érintenek, ezek közül 15 törvényhatósági, a többi rendezett tanácsú város volt. Nem maradt fenn tehát minden városból és minden, ez alatt a 17 év alatt történt kinevezésről főispáni jelentés, ennek ellenére az a véleményem – tekintettel a források nagy számára és országos lefedettségére –, hogy a vizsgált időszakra vonatkozóan arra nézve, hogy milyen szempontok játszottak szerepet a rendőrkapitányok kiválasztásában, általános következtetések vonhatók le.

A főispáni jelentésekben megjelenő érveket a következő szempontok szerint csoportosítottam az 1. táblázatban:

1. A főispán a döntéshozatalhoz kikérte-e mások véleményét (*konzultáció*)
2. Megemlítette-e a főispán, hogy milyen a jelölt helyi megítélése, népszerűsége (*helyi megítélés*)
3. A főispán kitért-e rá explicit módon, vagy megadott-e a jelöltjéről olyan információkat, amiből azt a következtetést lehet levonni, hogy a jelölt ismeri a helyi társadalmi és politikai viszonyokat (*helyismeret*)
4. Szólt-e a főispán a jelölt elméleti kvalifikációjáról vagy jogi ismereteiről (*elméleti kvalifikáció/jogi ismeretek*)
5. Fontosnak tartotta-e kiemelni a főispán, hogy az általános jogi és közigazgatási tapasztalatokon felül rendőri szakképzettséggel vagy tapasztalattal rendelkezik a jelöltje (*rendőri szakképzettség/tapasztalat*)
6. Milyen erkölcsi tulajdonságokat tartott fontosnak a főispán (*erkölcs/jellem*)
7. Írt-e a főispán explicit módon politikai szempontok mérlegeléséről (*politikai szempont*)
8. Utalt-e a nemzetiségi kérdésre a főispán (*nemzetiség*)
9. Előkerültek-e felekezeti szempontok (*felekezet*).

A legfontosabb módszertani megjegyzés a táblázat elemzéséhez, hogy a közzétett adatok abszolút értékéből nem vonható le semmilyen következtetés, mert egyedül a főispánok egyéni belátásán múlt, hogy milyen szempontokat emeltek ki a jelentésükben, így egy szempont megjelenítésének a hiányából nem lehet arra következtetni, hogy az a döntéshozatal során sem játszott szerepet. Voltak olyan főispánok, akik egyáltalán nem tartották fontosnak a jelöltjük jellemzését, vagy csak nagyon általános, az elemzés szempontjából nem hasznosítható érvet/érveket írtak, pl. „minden tekintetben megfelelt”. Másrészt bizonyos szempontoknak különböző városokban eltérő a relevanciája, pl. nemzetiség. Aminek az elemzés szempontjából jelentősége van az az egyes szempontok megjelenésének egymáshoz viszonyított aránya, és bizonyos szempontok megjelenésének időbeli tendenciája. Mielőtt ezek elemzésére térnék rá, érdemes visszatérni ahhoz a kérdéshez, hogy a miniszter milyen mértékben vonta magához a kinevezési jogkört.

³¹ Néhány főispán egy jelentésben számolt be több város élére szánt jelöltjeiről. A jelentések a BM rezervált iratai között (MNL OL K149) a vonatkozó évekhez tartozó 17., 18. és 19. tételszámok alatt található.

1. táblázat

A rendőrkapitányok kiválasztásának szempontjai a főispáni jelentésekben 1886–1903

<i>Évszám</i>	<i>Jelentések száma</i>	<i>konzultált</i>	<i>helyi megtétele</i>	<i>helyismeret</i>	<i>elméleti kval. / jogi ismeret</i>	<i>rendőri szakkép. / tapasztalat</i>	<i>erkölcs. jellem</i>	<i>politikai szempont</i>	<i>nemzetiség</i>	<i>felekezet</i>
1886	4	–	1	2	1	–	2	–	1	–
1887	8	1	3	5	3	–	3	1	–	1
1888	4	–	–	1	2	–	–	–	–	–
1889	8	3	3	–	2	–	5	1	–	–
1890	24	4	11	21	8	–	15	7	1	–
1891	16	4	3	13	5	2	10	6	2	–
1892	9	2	1	7	2	–	4	1	1	–
1893	4	–	1	3	4	–	2	1	–	1
1894	2	–	–	–	1	–	1	–	–	–
1895	3	–	–	–	1	–	–	–	1	–
1896	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1897	3	1	–	3	2	–	–	1	–	–
1898	2	1	–	2	1	–	1	1	–	–
1899	3	1	1	1	–	1	1	1	–	–
1900	6	–	–	2	2	3	3	1	1	–
1901	12	6	2	4	–	4	3	2	–	–
1902	5	1	2	4	2	1	1	1	–	–
1903	2	–	–	1	2	–	–	–	–	–
Összesen	116	24	28	69	38	11	51	24	7	2

Forrás: Saját számítás, ami az általam készített adatbázison alapszik. Egyszerűsített változatát az *E-Függelék* tartalmazza.

A 124 kinevezett rendőrkapitány közül 5 esetében a főispán csak a kinevezés megtörténte után terjesztette fel a jelentését, ezeket az eseteket a miniszter kivétel nélkül jóváhagyólag tudomásul vette. A maradék 119 kinevezésre ajánlott pályázó közül mindössze 3 esetben fordult elő, hogy a miniszter megpróbálta befolyásolni a döntéshozatalt, és ezek közül is az egyikben végül a főispán akarata érvényesült. 1887-ben Baján a főispán a rendőr alkapitányt preferálta Scheibner Gyula hivatalban lévő rendőrkapitánnyal szemben, akinek a kinevezése a főispán szerint „a város közönségénél igen nagyfokú ellenszenvre találna.” A miniszter válaszában viszont arra hivatkozva, hogy Scheibner kvalifikációja magasabb, és egyébként is „egyáltalában nem méltányos hogy a régi választott tisztviselők teljes indoklás nélkül mellőztessenek”, kerek pereg kijelentette, hogy „nevezetnek

kineveztetése eszközendő”, amit a főispán engedelmesen végre is hajtott.³² A másik alkalom, amikor a miniszter sikeresen beavatkozott a döntéshozatalba, 1891-ben Nyíregyházán történt, erre az esetre még más okból kifolyólag majd visszatérek. A harmadik alkalom viszont, amikor a miniszter szintén megpróbált beavatkozni a főispán jogkörébe, a gyöngyösi rendőrkapitány, Nékám Ede ügye volt, akit a főispán preferált. A miniszter ekkor is határozottan leszögezte, hogy Nékám „kinevezése közérdekből nem eszközölhető”, Kállay Zoltán főispán viszont kevésbé volt szervilis, és jelöltjéhez ragaszkodva hosszú válaszban hatásosan érvelt a döntése mellett, olyan alternatívát helyezve kilátásba, ami után a miniszter inkább megváltoztatta eredeti döntését, és elfogadta a főispáni jelöltet. A maradék 116 rendőrkapitány esetében a Belügyminisztérium nem interveniált.³³ A rendelet alkalmazását vizsgálva kijelenthető, hogy 2-3 esetet leszámítva a rendőrkapitányok kinevezéséről a főispánok autonóm módon döntöttek, vagyis nem került sor a hatalom – további – centralizálásra, a jogállami normákat betartotta a mindenkori belügyminiszter.

A hatalomgyakorlás módját is érinti az a kérdés, hogy a főispánok kikérték-e a helyi vezetők véleményét mielőtt meghozták a döntésüket. Bár ilyen *konzultációs* kötelezettséget a törvény nem írt elő, mégis azt látjuk, hogy a 116 főispáni jelentésből 24-ben a főispánok megemléstették a miniszternek, hogy legalábbis meghallgatták a helyi vezetők véleményét is, mielőtt megtették javaslatukat. Kikkel konzultált a főispán?³⁴ Az alispán (9), polgármester (8), a városok tekintélyes polgárai (8),³⁵ a képviselőtestület (3), a városi tanács (1) és egy esetben még a református esperes is meg van említve. Az egyik feltűnő jelenség, hogy az alispánok vezetik a listát. Ez akkor lesz érthető, ha tudjuk, milyen sok vármegyei tiszviselőt neveztek ki rendőrkapitánynak. A másik érdekes jelenség, hogy a városok választási legitimitáció nélküli „tekintélyes polgárai” ugyanannyiszor kerülnek említésre, mint a választott polgármesterek, ami a hatalomgyakorlás elitista jellegére utal – persze a virilizmus korában ez nem meglepő. Ennek ellenére a 116 jelentésből 28-ban a főispánok szóltak a jelöltjük *helyi megítéléséről*, az értelmezésre váró kérdés csak az, hogy kiknek a véleményét vették számításba. Néhány esetben egyáltalán nem utal társadalmi csoportra a jelentés, csak a jelöltnek a városban „megelégedést keltő működéséről” ír, vagy arról, hogy „városi küldöttség jelentkezett” a főispánnál, ami a jelöltet támogatja. Máskor a „közhangulat” támogatásáról, vagy „közmegelekedésről” írt a főispán, sőt ennél is tovább menve „az egész város őt óhajtja”, vagy „mindenki által megbecsült” jelöltre szolt. Úgy vélem ezeket a jelzőket nem kell szó szerint venni, olyan retorikai fogások, amik a jelölt

³² MNL OL K149 1890 18. t. 275. 119 sz./1887 res.

³³ Ezek az adatok nem támasztják alá a „miniszteri omnipotencia” vagy „miniszteriális despotizmus” narratíváját. Péter 1998a: 14–15; Péter 1998d: 392.

³⁴ Zárójelben, hogy hány jelentésben lettek megemlítve.

³⁵ Változatos megfogalmazások szerint: „tekintélyes polgárok”, „a város mérvadó egyéniségei”, „illetékes egyének”, „a város közönségének is intelligenciájának jobb része” stb.

helyi támogatottságának hangsúlyozását szolgálták, nem valószínű, hogy az alacsonyabb néposztályok véleménye fogalmazódna meg benne.

A főispánok által leggyakrabban említett szempont egyértelműen a leendő rendőrkapitányok *helyismeretével* volt kapcsolat.³⁶ Ennek jelentősége különösen feltűnő, ha az elméleti kvalifikáció vagy a speciális rendőri tapasztalatok említésének gyakoriságával vetjük össze. Ez a szempont pozitív és negatív értelemben is előkerült a jelentésekben, az alkalmasságot alátámasztandó abban a formában, például, hogy „az itteni viszonyokkal teljesen ismerős”, „a helyi viszonyokat és embereket apróra ismeri”, vagy mint az elutasítás egyik szempontja: „az itteni szempontokat éppen nem ismeri”. Csak két olyan jelentést találtam, amikor a helyismeret ellenkező előjellel szerepelt a főispán érvelésében. 1901-ben azzal érvelt a szepesi főispán, hogy „súlyt helyezek arra is, hogy rendőrkapitánnyá lehetőleg idegen, vagyis olyan egyén neveztessek ki, aki az illető városban összeköttetésekkel nem bír”,³⁷ 1902-ben Lukács György hódmezővásárhelyi főispán pedig Szalay József békésmegyei tb. főszolgabíró kinevezése mellett hozta fel pozitívumként, hogy a vásárhelyi „helyi társadalomtól a legteljesebb függetlenségben van, ami rendőrkapitánynál elengedhetetlen feltétel”.³⁸ Mindkét esetben látható, hogy a helyismeret hiányát a helyi társadalomtól való függetlenség pozitívumával igyekeztek elfedni, arról azonban, hogy ez egyenesen elengedhetetlen feltétel lenne a kinevezéshez a többi főispán nyilvánvalóan nem tudott. Ellenkezőleg, a helyi beágyazottság jelentősége olyan evidencia volt a dualizmus korában, hogy a legtöbb főispán ezt nem is tartotta szükségesnek külön kiemelni, elég volt arra utalni, hogy mióta tisztviselője az adott városnak a kiszemelt egyén. Néhány eset azonban mégis rámutat ennek jelentőségére.

Börzsöny Bélát, aki 1890. február 1-jén lett fővárosi rendőrségi tisztviselő, 1891 márciusában nevezte ki a somogyi főispán Kaposvár rendőrkapitányává, de nem sokáig maradt vidéken.³⁹ 1892 májusában már azért eszedezett a belügyminiszternél, hogy visszatérhessen Budapestre az államrendőrséghez, ezért a miniszter a somogyi főispánt szólította fel, hogy tegyen jelentést arról, miért akarja mostani állását elhagyni a kaposvári kapitány. A főispán ennek okát abban látta, hogy bár „a hozzá fűzött várakozásoknak mindenben megfelelt”, de „mint kinevezett és nem e megyebeli ember a városi hatóságok és képviselő testület részéről nem részesül azon kellő támogatásban, amelyet hivatalos ügyködésében méltán megvárhatna”.⁴⁰

Básthy Barna nyíregyházi vagy Lankovits József szombathelyi kapitánnyá való kinevezése is a helyi társadalmi beágyazottság fontosságára hívja fel a figyelmet. Básthy esetében a szabolcsi főispán azzal érvelt 1899 januárjában, hogy

³⁶ Azokat az eseteket is besoroltam ide, amikor a jelentésből „csak” annyi derült ki, hogy a leendő kapitány már eddig is az adott város tisztviselője volt.

³⁷ MNL OL K149 1901 18. t. 243.

³⁸ MNL OL K149 1902 18. t. 9.

³⁹ Államrendőrségi kinevezése: MNL OL K148 143. d. 1890.XIV.F 484.

⁴⁰ MNL OL K149 1893 18. t. 777.

„független vagyoni helyzeténél fogva a helybeli társadalomban előkelő helyet foglal el”, így „a helybeli tekintélyes parasztgazdákra is nagy befolyással bír.”⁴¹ Még tanulságosabb a vasi főispán Radó Kálmán érvelése, aki Lankovits Józsefről annak ellenére írta 1891. március 16-án, hogy „öt tartom a legalkalmasabbnak”, hogy „a kinevezésre egyéb elméleti qualificatiója egyáltalán nincsen is, mint csupán az, hogy ezen hivatalt már 6 év óta viseli”. Sőt azt is megírta a főispán a miniszternek, hogy „ezen hivatal viselésére fogyatékos képességei őt [Lankovitsot] hivatottá nem teszik”. Az alkalmasság fő kritériuma tehát az a „közóhaj” volt, amit a városi közgyűlés „egyhangú határozata” juttatott kifejezésre az iránt, hogy „a város a jelenlegi kapitány iránt teljes bizalommal viseltetik s őt hivatalában továbbra is alkalmaztatni, vagyis kineveztetni kéri.” A főispán jelentése szerint Lankovits „saját önértetét s városi iparúzó polgártársai önértetét is nagyon megnyugtatóná, ha mint kinevezett tisztviselő is viselhetné, bár rövid ideig eddigi állását, melyre mint a város egyik tekintélyes és vagyonos iparúzó polgára lett 6 évvel ezelőtt megválasztva.” Radó annak ellenére javasolta Lankovits kinevezését, hogy pályázott olyan tisztviselő is a kapitányi állásra, akit „elméleti qualificatiója, előtanulmányai s eddigi gyakorlati kiképzetése” alapján is teljesen képesítettnek tartott a főispán.⁴² Az eset világosan bizonyítja, hogy az alkalmasság döntő kritériumának nem a szakképzettség, hanem a helyi beágyazottság bizonyult, fontosabb volt a szombathelyi polgárok számára, hogy a város egy helyi tekintélyes polgára viselje a hivatalt, és ezt a hagyományos felfogást a hatalom is akceptálta.

Mind a bürokratizáció, mind a professzionalizáció szempontjából fontos vizsgálati kérdés a következő két szempont, az *elméleti kvalifikáció* és a *gyakorlati szakképzettség*.⁴³ Abból, hogy a 116 főispáni jelentésből csak 38 tért ki az előbbi szempontra, nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, egyrészt mert az 1883. évi I. tc. csak a törvényhatósági jogú városok főkapitányai számára írta elő a jogvégeztséget,⁴⁴ másrészt mert a jelentés mellé csatolt minősítvényi táblázatban a jelölt iskolai végzettsége biztosan fel volt tüntetve. Amire érdemes felhívni a figyelmet, hogy a kisebb városokba gondot jelenthetett az alkalmas jelölt megtalálása.⁴⁵ Az eddig tárgyalt szempontok jelentőségében a vizsgált 17 év lefolyása alatt feltűnő változás nem volt észlelhető, ellentétben a *speciális rendőri tapasztalatok* említésének a tendenciájával. Nem soroltam be ide azokat az eseteket,

⁴¹ MNL OL K149 1899 18. t. 26.

⁴² MNL OL K149 – 1891 – 18. t. – 194.

⁴³ Előbbit a jogi ismeretek említésével együtt mutattam ki.

⁴⁴ A városok szervezeti szabályrendeletei rt. városokban is előírhatták (Nagy 1912: 304–312). A köztisztviselők minősítéséről szóló törvényjavaslat indoklásához (1882. január) Tisza Kálmán csatolt egy kimutatást, hogy az akkor hivatalban lévő rendőrkapitányok közül hányan felelnek meg a törvényben előírt követelményeknek. Ebből az derül ki, hogy a 25 törvényhatósági város rendőrkapitánya közül 19 volt jogvégzett (bár 5-en államtudományi államvizsga nélkül), míg hatan érettségivel sem rendelkeztek. A rendezett tanácsú városoknál 114-ből 39 jogvégzett volt (közülük 14-nek hiányzott az államvizsgája) 64-en viszont érettségivel se rendelkeztek. *Képviselelőházi irományok* 1881–1884: VI. 93–115.

⁴⁵ Lásd például a 3 ezer fős Erzsébetváros vagy 7 ezer fős Igló esetét, ahova a főispánok hosszas keresgélés után sem találtak alkalmas jelöltek. MNL OL K149 – 1890 – 18. t. – 275.

amikor a főispán konkrétumok nélkül beszélt a jelölt „szakképzettségéről” vagy tapasztalatáról, csak amikor fontosnak tartotta kiemelni, hogy az általános közigazgatási tapasztalatokon felül, kifejezetten rendőri szakképzettség és/vagy gyakorlat teszi a jelöltet alkalmassá. Arra voltam ugyanis kíváncsi, milyen gyakran jelenik meg az a felfogás a főispánok gondolkodásában, hogy a rendészeti feladatok ellátása az általános közigazgatási és jogi ismeretekhez képest valami mást, többet igényel. A rendőri foglalkozás professzionizációja szempontjából ennek kiemelt jelentősége van, ugyanis mint láttuk, a korszakban egyes rendőrtisztviselők már megfogalmazták a közigazgatástól való elkülönülési, önállósodási igényeiket, és a rendészeti tevékenység ellátásában mutatkozó kompetenciafölnyűket. A kimutatásból látható, hogy ez a szempont lényegében a századfordulón jelent meg. 1900-ban, amikor Szilágy vármegye főispánja, Wesselényi Miklós báró Zilah rtv. rendőrkapitányi állását kívánta betölteni, kijelentette, hogy „ezen állást a rendőrségi szolgálat tökéletesbítése végett az államrendőrség alkalmazottjaiból óhajtom betölteni”, így esett a választás Takács Jánosra. Takács egész életében a fővárosi rendőrségnél dolgozott: már a budapesti egyetem jogi karán folytatott tanulmányai mellett, mint díjnok, majd mint gyakornok, végül r. írnok.⁴⁶ Mint a felhozott példából és a kimutatásból látható, a századforduló az az időszak, amikor a főispánok kinevezési szempontjai között megjelenik ez a közigazgatástól elkülönülő, önálló rendőri hivatás kialakulása felé mutató felfogás, vagyis hogy a rendőri szolgálat speciális szakképzettséget igényel. Az ilyen jellegű főispáni érvelések alacsony száma viszont azt mutatja, hogy ez a megfontolás csak a kinevezések csekély számában jutott érvényre, hogy pontosan milyen arányban, azt az egyes kapitányok életútjának vizsgálata döntheti csak el.

A főispáni jelentésekben a helyismeret mellett a másik leggyakrabban megjelenő szempont a leendő rendőrkapitány *erkölcsét, jellemét, személyiségjegyeit* érintő értékelés volt: a 116 jelentésből 51-ben találtunk erre vonatkozó információkat. A főispánok ezeket a jelzőket leíró értelemben használták, számunkra viszont azt mutatja meg a forrás, hogy *a hatalom szemszögéből* mik voltak azok az *elvárások*, amiket egy rendőrkapitánnyal szemben támasztottak. A következő összesítés azt mutatja, hogy az 51, erre a szempontra kitérő jelentésben ezek a tulajdonságok hányszor fordulnak elő. A három dobogós helyre egyértelműen a megbízhatóság (27), a szorgalom/buzgóság (22) és az erélyesség/határozottság/szigor (14) került. A középmezőnybe kerültek a lelkiismeretesség, a társadalmi magatartás/magaviselet/modor és a művelt/értelmes/eszes (10–10–9) kategóriákba sorolható jelzők. A jelöltek tapintatossága, köteleességérzete és munkabírása 5–5–5 jelentésben, a becsületesség/tisztesség, pontosság és tapasztalat/jártasság 4–4–4 jelentésben, míg a higgadtság/józság, ügyesség, tehetség és igazságosság/részrehajlatlanság kategóriába sorolható jelzők 3–3–3–3 főispáni jelentésben merültek fel mint a kiválasztás szempontjai. Az a tény, hogy a megbízhatóság ilyen fontos szempont volt a főispánok, tágabban értelmezve a hatalom birtokosai számára,

⁴⁶ MNL OL K148 194. d. 1896.XIV.F 2621/1895; MNL OL K149 1901 18. t. 240.

átvezet minket a következő elemzési szempontra, hogy milyen gyakran jelent meg explicit módon *politikai szempont* a kinevezések indoklásaiban.⁴⁷

A 116 főispáni jelentésből 24-ben fordult elő a leendő rendőrkapitány politikai megbízhatóságára való utalás: „politikai tekintetben kifogástalan”, „politikai magatartása példaszerű” stb. Értelmezésre váró kérdés, hogy mit értettek a főispánok a jelölt politikai megbízhatósága alatt. Szoros értelemben ez lehetett pártpolitikai megbízhatóság, a kormánypárthoz való lojalitás, tágabb értelemben, hogy a '67-es kiegyezéssel rendszert nem kérdőjelezik meg, legtágabb értelemben viszont érthették alatta egyszerűen a magyar állameszméhez való hűséget. Ez utóbbi értelmezés akkor lenne valószínűsíthető, ha azt látnánk, hogy főleg nemzetiségek által lakott városokban került elő a politikai megbízhatóság kérdése, így pl. Versec, Zombor, Pancsova, Újvidék, Szászrégen stb. esetében. Ezzel szemben olyan tisztán magyarok lakta városokban is előfordult, mint Veszprém, Eger, Hajdúböszörmény, ahol ennél biztos szorosabb értelemben használták a főispánok a kifejezést. Egészen egyértelmű, hogy a legszorosabb értelemben, pártpolitikai szempontból értendő például Gyöngyös, Cegléd, Kőszeg vagy Nyíregyháza esetében.

Nékám Ede gyöngyösi ügyvédet (1876–1881), korábban járásbíró (1871–1876) 1881-ben, majd 1884-ben újra megválasztották a város rendőrkapitányává. 1890-ben, mikor lejárt a mandátuma, Kállay Zoltán főispán őt akarta újra kinevezni immár élethossziglan, amivel szemben – mint már említettem – a miniszter óvást emelt. Kállay már az első, 1890. május 11-i jelentésében is megemlítette Nékámról, hogy „úgy társadalmilag mint politikailag is teljesen megbízható”, a miniszter elutasító válaszára írt viszontválaszában, már azt is érvként hozta fel Nékám jelölése mellett, hogy „politikai magatartása miatt különben is üldöztetésnek kitétt”. Ha esetleg a miniszter mégse fogadná el Nékámot, a gyöngyösi járásbírói aljegyzőt állította alternatívának a főispán, akiről azt közölte, hogy igazából nincs más kifogása ellene, „csak is politikai magatartása miatt van észrevételem, a menyinyiben a múlt választásnál jelen állásban is erősen kitétte magát az ellenzéki jelölt mellett”, ezért „kinevezése előtt mindenesetre beszélnem kell jövő magatartása tekintetében.”⁴⁸ A felkínált alternatíva nem nyerte el a belügyminiszter tetszését, ezért újabb leiratában inkább beleegyezett Nékám kinevezésébe.

Visszatérve a fentebb említett nyíregyházi esetre, a szabolcsi megyeszékhelyről Kállay András főispán 1891. június 10-én írta meg hivatalos jelentését a belügyminiszternek, amiben a három pályázó közül tulajdonképpen egyik mellett sem foglalt állást, és politikai szempontoknak sem adott hangot. A hivatalos jelentés mellett azonban fennmaradt még aznap írt magánlevele is, amiből kiderül, hogy a kinevezés kérdésében a kormánypárt városi elnökével került összetűzésbe. „Vannak bizonyos dolgok, amiket egy hivatalos irat keretébe foglalni nem lehet és nem szabad, ilyeneket terjesztek elébed” – indokolta a Szapárynak küldött

⁴⁷ Hangsúlyozandó, hogy ebbe a kategóriába, azok az esetek, amikor csak általánosságban szolt a főispán a jelölt megbízhatóságáról, nem kerültek besorolásra.

⁴⁸ MNL OL K149 1891 18. t. 7.

bizalmas hangú levelet Kállay. „Van szerencsém értésedre adni, hogy a szabadelvű pártnak legbuzgóbb tagja e városban Básthy Barna – a jövő hétfőn megejtendő tisztújításnál csak úgy nyerheti el az első tanácsnoki állást – ha rendőr kapitánynak Kerekréthy (a hivatalban lévő kapitány – T. V.) neveztetik ki. Ámde a városi szabadelvű párt elnöke megfoghatatlan indokokból (...) Sztárek Ferencz rendőrkapitánysága mellett agitál” – adott hangot értetlenségének a főispán. Kállay tehát Kerekréthyt preferálta politikai okokból kifolyólag, a miniszter viszont a Szabadelvű Párt helyi vezetőjével értett egyet, és távirati válaszában csak annyit közölt a főispánnal, hogy „Sztárek Ferencz mint legalkalmasabb nevezendő ki.”⁴⁹

Hasonló módszerhez nyúlt a vasi főispán, Reiszig Ede 1898-ban, amikor hivatalos jelentésében csak annyit írt, hogy a „helyi viszonyok figyelembevételével” Kőszegi József helyi könyvkereskedőt (sic!) tartja a legalkalmasabbnak a kőszegi rendőrkapitányi állásra. Még aznap küldött magánlevelében viszont őszintébben szólt ezekről a „helyi viszonyokról”: „hogy kinevezésre a pályázók közül őt szemeltem ki, annak főoka az, miszerint sajnálattal kellett arról meggyőződést szereznem, hogy Kőszegi kineveztetésének megghiúsulása esetén az ottani szabadelvű párt nem csak teljesen leszerelne, de teljesen fel is oszolhatna, mi azon vidéken, hol erős néppárti áramlattal kell küzdeni, oly végzetessé válhatnak, hogy ez iránt a felelősséget nem vállalhattam magamra.” Az is kiderül e levélből, hogy „tudományos qualificatio tekintetében a pályázók közül többen Kőszegi József elé helyezendőek volnának.”⁵⁰ A főispán tehát a miniszterre akarta hárítani a kényes döntés ódiáját, aki azonban válaszában a főispán „mérlegelésére és elhatározására” bízta a választást, így vissza hárítva rá minden felelősséget. A politikai és a professzionális szempontok ütközéséből utóbbi húzta a rövidebbet: a könyvkereskedőből lett Kőszeg rendőrkapitánya.⁵¹

Kevesbé voltak fenntartásai Beniczky Ferencnek azzal kapcsolatban, hogy miket szabad egy hivatalos irat kereteibe foglalni, amikor a ceglédi rendőrkapitány hivatalára pályázó jelölteket jellemezte. Az egyik helyi jelöltet „botránys politikai múltja” miatt tartotta alkalmatlannak, a kinevezésre ajánlott Dr. Arányi Lajos árvaszéki ülnökről viszont azt írta, hogy „az egyetlen számottevő híve a tisztikarban – sőt mondhatom Czepléd városában – a szabadelvű pártnak”. Ez esetben ugyan nem volt olyan ellenmondás a politikai és a szakmai szempontok között, mint Kőszegen, mégis nyilvánvaló a kinevezés politikai motiváltsága.

A politikai megbízhatóság kérdésének egy speciális vetületeként is felfogható a *nemzetiségi* szempontok mérlegelése. Összesen hét főispáni jelentésben találtam ennek nyomát, a következő települések vonatkozásában: Fogaras (45%), Versec (10%), Újvidék (32%), Nagykikinda (18%), Szentgyörgy (13%) és két esetben

⁴⁹ MNL OL K149 1891 18. t. 600. Básthy Barna, a Szabadelvű Párt e legbuzgóbb tagját rendőr alkapitánynak választották meg.

⁵⁰ MNL OL K149 1898 18. t. 147.

⁵¹ Ezek az esetek rámutatnak, hogy a hivatalos felterjesztésekben foglalt érvek közel se nyújtanak teljes képet a kiválasztás mechanizmusáról.

Nagyőrce (47%).⁵² Mindegyik település többségében nemzetiségek által lakott volt. Fogaras helyzete speciális, mert a korszakban jogilag nagyközségnek számított, így nem a főispán nevezte ki a rendőrkapitányt, ennek ellenére a vármegye főispánja 1886. november 30-án azzal a kérelemmel kereste meg a belügyminisztert, hogy engedélyezze egy rendőrkapitány általa történő kinevezését a városba.⁵³ Indoklása szerint mivel a vármegye lakosságának „9/10 mind román, sem szabad királyi, sem rendezett tanácsú város nincsen” a megye területén, ezért szükség lenne valakire, „ki a rendőrkapitányi teendőket a közügy és a magyar állam egésze javára teljesíthesse.” A minisztérium teljesen célszerűnek, sőt szükségesnek ítélte az intézkedést, ennek ellenére a jogállami normákat betartva úgy határozott, hogy mivel „a fennálló törvény világos rendeletével ellenkező – nem teljesíthető.”⁵⁴

Tanulságos még a nagyőrcei eset, ugyanis az 1862-ben alapított evangélikus gimnázium volt az első szlovák tannyelvű középiskola, így a kétezernél is kevesebb lakossal rendelkező városka története összefonódott a szlovák nemzeti mozgalommal. Országos figyelmet akkor kapott a város, amikor a három 1874–75-ben bezárított szlovák gimnázium közül szintén Nagyőrceinek jutott ki az elsőség.⁵⁵ A Gömör megyei főispán, Fáy Gusztáv „tekintve a városnak múltban tanúsított hazaellenes intencióit, s hogy jelen felserdült elemei még a nemzetiségi üzelmek miatt beszüntetett gymnasiumban nevelkedtek”, 1890-ben a következő indoklással javasolta Szentmiklóssy Béla kinevezését: „a rendőrkapitányi állásra oly egyén jelölését tartom kívánatosnak kinek feltétlen hazafisága teljes biztosítékot nyújt az iránt, hogy állásában a magyar érdekeket szívvel lélekkel támogatni fogja.”⁵⁶

Az utolsó vizsgált szempont, a *felekezeti kérdés* csak két főispáni jelentésben került elő, mindkét szer az izraelita vallás kapcsán. 1887-ben Trencsénben a főispán Dr. Weiner Samut szerette volna kinevezni, de ennek útjában állt, hogy a főispán szerint „a közhangulat Dr. Weiner kinevezése ellen van”, mert „bár elismeri képességét és alkalmas voltát, de óvakodik semita rendőrkapitánytól, – véleményem szerint teljesen helytelenül ez esetben.” Végül Weiner Samu – immár Boros Samu néven – megkapta a kinevezést a rendőrkapitányi állásra.⁵⁷ A másik eset Kaposváron történt, ahol Kovács Soma, bár „teljesen qualificálva van”, kinevezését mégis elutasította a főispán „tekintettel arra, hogy Kaposvárott az iparos-elem nagy száma miatt az antiszemita velleitások bármikor felmerülhetnek: őt ezen állásra semmi szín alatt sem tartom kinevezhetőnek”.⁵⁸

Ha a főispáni jelentések alapján kell összefoglalóan jellemezni a rendőrkapitányok rekrutációjában szerepet játszó tényezőket, akkor azt mondhatjuk, hogy

⁵² A zárójelben megadott érték az 1900-as népszámlálás során magukat *magyar anyanyelvűeknek* vallók kerekített aránya.

⁵³ Fogaras 1870–1876-ig törvényhatósági joggal rendelkező város volt, 1876–1906-ig nagyközség, 1907-től rendezett tanácsú város. Deák 1989: 918.

⁵⁴ MNL OL K149 1890 18. t. 275. 973/1886.

⁵⁵ Demmel 2021: 174–180.

⁵⁶ MNL OL K149 1891 18. t. 704. 140/1890.

⁵⁷ MNL OL K149 1890 18. t. 275. 138/1887 sz. főispáni jelentés; Szentiványi 1895: 49.

⁵⁸ MNL OL K149 1893 18. t. 777.

a legfontosabb szempontnak a leendő rendőrkapitány helyi beágyazottsága tűnik. Emellett az általános jogvégtzettség, de legalábbis valamilyen közigazgatási tapasztalat számított még fontos tényezőnek, azonban ezt a követelményt a politikai szempontok olykor már felülírták, melyek között a szorosabb értelemben vett pártpolitikai szempontok is egyértelműen kimutathatóak. Az a felfogás, hogy egy városi rendőrség vezetőjének az általános jogi és közigazgatási ismereteken kívül nem árt, ha van a rendőri foglalkozásról szerzett gyakorlati szakképzettsége és tapasztalata, csak a századfordulón kezdett megjelenni. Ez alapján elmondhatjuk, hogy 1886 és 1903 között a főispánok többnyire egyáltalán nem tartották fontosnak, hogy professzionális, hivatásos, tapasztalt rendőrtisztviselőket nevezzenek ki a városi rendőrségek élére.

A TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK RENDŐRFŐKAPITÁNYAI 1886–1918

A vizsgálati csoportba az 1886 és az 1918-as őszirózsás forradalom között törvényhatósági jogú város rendőrségének élére kinevezett rendőrfőkapitányok kerültek be (lásd *E-Függelék*).⁵⁹ A vizsgált 33 év alatt összesen 85 főkapitánya volt a 25 városnak, akik közül 78 volt főispán által kinevezett. Ez azt jelenti, hogy az 1886-ban választás útján hivatalban lévő 25 főkapitányból, amikor lejárt a mandátumuk 18-at (72%) újra kineveztek, tehát a városoknak ebben a körében jelentős személycserére nem került sor. A pozsonyi, selmecbányai, temesvári és zombori választott főkapitányok mandátumuk lejárta előtt hunytak el, így ezekben az esetekben a főispánnak módjában sem volt kinevezni őket. Zechmeister Károly győri főkapitány 1888 márciusában azért hagyta el a rendőri pályát, mert Győr polgármesterévé választották. Az aradi főkapitány pedig sajtóhírek szerint idős kora és betegeskedése miatt kérte nyugdíjazását, tehát önként vonult vissza.⁶⁰ Egyetlen eset volt, amikor a főispán nem nevezte ki a korábbi választott főkapitányt, annak ellenére, hogy az megpályázta az állást: Hajagos Illés kecskeméti főkapitány helyett Vámos Béla, a kecskeméti jogakadémia tanára került a rendőrség élére.

A főkapitányi tisztség jelentősége az életúton belül

Az, hogy 25 városba 33 év alatt 78 főkapitányt neveztek ki, azt jelenti, hogy az *élet hosszigan szóló kinevezés* nem jelentett *élet hosszigan szóló hivatalviselést*. Minimum kettő, de inkább 3–4 főkapitány váltotta egymást az alig több mint három évtized alatt, sőt, négy városban 5 főkapitány működött ez alatt az idő

⁵⁹ Miskolc esetében, ami csak 1907-ben lett thjv., az 1886–1907 között kinevezett két főkapitányt is figyelembe vettem, a Kolozsvárra 1901-ben kinevezett Kolossváry Gyulát, aki hivatalát soha nem foglalta el, kihagytam.

⁶⁰ *Fővárosi Lapok* 1890. február 11. 298.

alatt. Legalább három időmetszetben érdemes megvizsgálni, hogy mennyi volt a főkapitányok átlagéletkora.⁶¹

2. táblázat

Törvényhatósági jogú városok rendőrfőkapitányainak átlagéletkora

	1886*		1900		1914	
Átlagéletkor	50 év		45 év		45 év	
Legfiatalabb	Ruttner Sándor	32 év	Sárkány Ferenc	33 év	Rimóczy József	34 év
Legidősebb	Hajagos Illés	68 év	Lázár Benedek	62 év	Angyal Armand	61 év

* Az adat az összes hivatalban lévő főkapitány életkorának átlaga.

Forrás: Saját számítás, ami az általam készített adatbázison alapszik. Egyszerűsített változatát az *E-Függelék* tartalmazza.

Tanulásként fogalmazható meg, hogy a választásról a kinevezésre való átállás viszonylag jelentős mértékben, 5 évvel csökkentette a főkapitányi kar átlagéletkorát, valamint a szélsőértékek egymáshoz közelítésével – 1886-ban még összesen hét főkapitány volt 60 évnél idősebb, 1914-ben már csak egy – a főkapitányi kar korfája homogenizálódott. Érdemes megvizsgálni azt a kérdést is, hogy hány éves korukra sikerült elérni a főkapitányi posztot.

3. táblázat

Életkor a főkapitányi kinevezés idején

Életkor	24–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55–59
Fő	4	18	23	14	9	4	1

Forrás: Saját számítás, ami az általam készített adatbázison alapszik. Egyszerűsített változatát az *E-Függelék* tartalmazza.

Immár csak a 78 kinevezett főkapitányt figyelembe véve, átlagosan 38 éves korukban szerezték meg ezt a pozíciót. A 73 tisztviselő közül, akiknél megtudtam állapítani ezt az értéket, a legfiatalabb az 1867-ben született Sárkány Ferenc volt, aki alig töltötte be 24. életévét, amikor Komárom főkapitányává nevezte ki a főispán. A fiatal tisztviselő számára minden rendelkezésre állt, hogy gyors rajtot vegyen a köztisztviselői pályán: ősi nemesi cím, helyben jól beágyazott család, földbirtokos édesapa, a nagybátyja pedig komáromi városi tanácsnok, városkapitány és az 1847–48-as országgyűlésen a város követe volt.⁶² Már 22 éves korában egyhangúlag Komárom megyei aljegyzőnek választották, és másfél év se telt el, hogy 1891 áprilisában megkapta a kinevezését. 11 évig volt a város főkapitánya, 1912 áprilisában országgyűlési követnek választották a Munkapárt támogatásával, 1917 júniusában Tisza István osztálytanácsosként maga mellé vette

⁶¹ A 78 főkapitányból 47-nek ismerjük napra pontosan a születési/keresztelési idejét, 10-nek tudjuk pontosan a születés évét, és további 16-nak tudjuk körülbelül a születése évét (jellemzően a halálakor feltüntetett életkorából visszszámolva), vagyis a 78 főből 73 esetben rendelkezünk az átlagéletkor számításához megfelelő pontosságú adattal.

⁶² Kempelen 1915: 241–249; Pálmány 2011: 1449–1450.

a Miniszterelnökségre, 1924-ben helyettes államtitkári címet kapott, 1927-ben hunyt el.⁶³ Mint a 3. táblázatból is látható, a legtöbb főkapitány, szám szerint 41, a harmincas éveiben kapta a kinevezését, ehhez képest a negyvenes éveiben már alig több mint fele ennyien, 23-an váltak főkapitánnyá. Az a tény, hogy 45 rendőrfőkapitányt már 40 éves kora előtt kineveztek erre az állásra, arra enged következtetni, hogy sok főkapitány számára ennek a pozíciónak az elérése nem a karrier csúcspontját jelentette. Hogy ez mekkora arányban volt jellemző, és milyen mobilitási pályák álltak még nyitva a főkapitányok számára, az életút részletes vizsgálata adhat választ, de előtte még érdemes a csoport egészére vetni egy pillantást, abból a szempontból, hogy hány évig töltötték be ezt a pozíciót (4. táblázat).⁶⁴ 11,5 év a főkapitányi hivatalban töltött évek átlaga, ami megint távol eső szélsőértékek eredménye.

4. táblázat

A főkapitányi hivatalban töltött idő

Év	<5	5–9	10–14	15–19	20–24	25–29	30<
Fő	14	24	15	15	4	6	1

Forrás: Saját számítás, ami az általam készített adatbázison alapszik. Egyszerűsített változatát az *E-Függelék* tartalmazza.

A legrövidebb pályafutás Baksa Lajosé, aki négy hónapig állt a szegedi rendőrség élén. Hódmezővásárhelyi ügyvéd volt, amikor kinevezték főkapitánnyá, de amikor a református egyház egyetemes konventje előadónak választotta, lemondott.⁶⁵ A leghosszabb ideig Angyal Armand győri főkapitány töltötte be ezt a hivatalt, 1888 márciusától 1919. februári nyugdíjazásáig. A főkapitányok majdnem fele, 38 fő kevesebb mint 10 évig volt főkapitány, ugyanakkor 11-en több mint húsz évig. Ez előrevetíti, hogy többféle karriertípus létezett.

A felekezeti státusz jelentősége

Bár a főispáni jelentésekben csak kétszer talákoztunk azzal, hogy felekezeti szempontot mérlegeltek volna a kiválasztás során, érdemes egy pillantást vetni a főkapitányok felekezeti státuszára. A 78 főkapitányból 72-nél sikerült megállapítani, hogy milyen vallási felekezethez tartozott. Országos arányszámokhoz viszonyítva látható, hogy a katolikusok és a reformátusok erősen, az evangélikusok enyhén felülreprezentáltak, a többi felekezet viszont erősen alulreprezentált, de kérdéses,

⁶³ *Pesti Hírlap* 1912. április 11; *Budapesti Közlöny* [BK] 1917. június 16; Új Nemzedék, 1924. augusztus 9.

⁶⁴ A 78 főkapitányból 2-en, Szalay József és Hadady Endre két thj. város főkapitánya is volt, esetükben összeadtam az éveket.

⁶⁵ *Szeged és Vidéke* 1907. október 25. 2.

hogyan van-e értelme ilyen összevetésnek, vagy a népesség helyi összetételéhez való igazodás jelentett-e esetleg befolyásoló tényezőt?⁶⁶

5. táblázat

A rendőrfőkapitányok felekezeti eloszlása

római lat. katolikus	református	evangélikus	izraelita	görög keleti
46 (63%)	18 (24,7%)	6 (8,2%)	1 (1,4%)	2 (2,7%)

Forrás: Saját számítás, ami az általam készített adatbázison alapszik. Egyszerűsített változatát az *E-Függelék* tartalmazza.

Utóbbi feltevést legegyszerűbben úgy vizsgálhatjuk meg, ha megnézzük, hogy a nem katolikusok vajon olyan városokba kerültek-e kinevezésre, ahol az adott felekezet jelentős arányban volt jelent. Vegyes a kép: a reformátusoknál és az egyetlen zsidó főkapitánynál egyértelmű az összefüggés, az evangélikusoknál és a görög keletiekénél csak részben. A 18 református főkapitányból 15-öt valóban olyan városba neveztek ki, ahol a reformátusok jelentős arányt képviseltek: Debrecenbe, Hódmezővásárhelyre, Marosvásárhelyre, Szatmárnémetibe, Kolozsvárra, Miskolcra és Kecskemétre. Az izraeliták aránya a törvényhatósági jogú városok közül Nagyváradon volt a legmagasabb, és az egyetlen zsidó főkapitány, Gerő Ármin itt lett kinevezve. Igaz, hogy az ő kinevezésekor a főispán nem utalt felekezeti szempontokra, jelentésében csak annyit írt, hogy „nemcsak felebbvalóinak, hanem az egész város lakosságának teljes megalégedését és osztatlan bizalmát érdemelte ki, s a társadalomban hasznos működése által igen tekintélyes helyet vívott ki magának”, ugyanakkor már kinevezése előtt a Katolikus Néppárt sajtója fulmináns cikkekben támadta meg Gerőt, pontosabban a nagyváradi „kazárokat”, protestánsokat, szabadkőműveseket és az indifferens katolikusokat, amiért egy zsidót akarnak megtenni főkapitánynak.⁶⁷

A főkapitányi kar felekezeti összetételét vizsgálva tanulságként ugyanaz fogalmazódik meg, amit már a főispáni jelentések is sugalltak: úgy tűnik, a felekezeti szempont közvetlenül nem befolyásolta a főispánok választását, ez azonban nem mondható el a helyi társadalmakról. Mivel a főkapitány kinevezésénél a főispánok általában tekintettel voltak a jelölt helyi támogatottságára, így közvetve mégis megjelenhetett ez a szempont. A kaposvári és a nagyváradi eset között is ebben látom a fő különbséget: a somogyi városban az izraelita jelölt nem rendelkezett a helyi társadalomban támogatottsággal, Nagyváradon viszont igen, így utóbbi helyen keresztülvihető volt a kinevezése, függetlenül a felekezeti és pártpolitikai támadásoktól.

⁶⁶ 1900-ban Magyarországon a teljes népességben a római katolikusok aránya 48,69%, a reformátusoké 14,41%, evangélikusoké 7,48%, izraelitáké 4,94%, görög keletieké 13,06%, a görög katolikusoké 10,93%, unitárius 0,41%, egyéb 0,08%.

⁶⁷ MNL OL K149 1901 18. t. 109; *Alkotmány* 1900. szeptember 22. 9; *Alkotmány* 1900. október 20. 9.

A lokális kötődés: „helyiek” és „jövevények”

A helyi kötődés megléte – a főispáni jelentések elemzése szerint – talán a legfontosabb szempont volt a kiválasztásban, ezért ebből az aspektusból is meg kell vizsgálni a főkapitányi kar összetételét. Alapvetően két kategóriába osztottam a főkapitányokat – van-e helyi kötődésük vagy nincs. Előbbiek esetében pedig három tényező figyelembevételével azt próbáltam eldönteni, milyen a helyi kötődés erőssége. Az már világos, hogy a helyi kötődés a városi társadalom, főleg a helyi elit támogatottságának megszerzése miatt volt fontos, ezért döntő tényezőnek azt vettem, hogy a korábbi életút során viselt-e az adott városban hivatalt a leendő főkapitány. Ha ez megvolt, akkor feltehető, hogy ismerte a helyi társadalmi, politikai viszonyokat, kapcsolatokat épített. A kötődés erősségének megítélésénél azt vettem figyelembe, hogy vajon a főkapitány szocializációja kötődött-e a városhoz, amit a középiskoláztatás helyszínének vizsgálatával próbáltam operacionálizálni, tekintve, hogy a nyolc évfolyamos középiskola tekinthető a másodlagos szocializáció fő színhelyének. Szintén a kötődés erősségének indikátoraként vettem számba a születés helyét, abból a feltételezésből kiindulva, hogy ott családi-rokoni kapcsolati hálózattal rendelkezhetett a főkapitány. A három tényezőt nem kezelem egyforma minőségként, hanem rangsort felállítva, a helyi kötődés kialakulása szempontjából a legfontosabbnak a korábbi pályafutást, legkevésbé fontosnak pedig a születés helyét tekintem.⁶⁸

A kinevezés előtti életutat vizsgálva, 76-ból 48 főkapitány (63%) már a megbízása előtt is annak a városnak volt tisztviselője, vagy abban a városban dolgozott (pl. mint ügyvéd) ahová a kinevezése szolt, tehát csak 28 tekinthető „idegennek”. 52 főkapitány esetében sikerült megállapítani, hogy hova jártak középiskolá(k)ba, közülük 29-nek (56%) abban a városban (is) zajlott a másodlagos szocializációja, aminek később a rendőrfőkapitánya lett. És végül az 58 főkapitányból, akinek sikerült megállapítani a születési helyét, már csak 22-en (36%) voltak helyiek tekinthetők.

6. táblázat

A rendőrfőkapitányok kötődése a városhoz

„Jövevény”, nincs kötődés	„Helyi”, van kötődés		
	van	erős	nagyon erős
28	16	21	11

Forrás: Saját számítás, ami az általam készített adatbázison alapszik. Egyszerűsített változatát az *E-Függelék* tartalmazza.

Így a három vizsgált tényezőt egymásra rétegződő struktúrának foghatjuk fel, ami alapján a következő látszik. Két főkapitányról nem állt rendelkezésre elég

⁶⁸ A rangsor kialakítását a forrásadottságok is indokolják, mert a korábbi pályafutásra kettő kivételével minden főkapitány esetében találtam adatokat, a születés helyét 58 (74%), a középiskoláztatást 52 főkapitány esetében (67%) sikerült megállapítani.

adat, hogy eldöntsük, volt-e helyi kötődése vagy sem, 48-nak biztosan volt. Közülük legalább 21-nek kifejezetten erős helyi kötődése volt, vagyis nem csak az adott városhoz kötötte a felnőttkori karrierje, de vagy ott is született, vagy oda járt középiskolába, míg legalább 11 főkapitányra mind a három ismerv igaznak bizonyult: abban a városban született, amiben középiskolába járt, és ahová felnőttkori karrierje is kötődött.⁶⁹

Karriertípusok

Az eddigi elemzésből is látható volt, hogy a rendőrfőkapitányok eltérő jellegű életutakon jutottak el a kinevezésükig, ezért megpróbálom a legjellemzőbb karriermobilitási pályákat tipizálni. Első körben megkülönböztettem a tisztán köztisztviselői életpályákat a vegyestől, tehát az olyan életutaktól, ahol a *főfoglalkozás* a magánszféra és a közszféra között változott.⁷⁰ A továbbiakban a köztisztviselői pályákat négy fő kategóriába soroltam: 1. *közigazgatási tisztviselő*, 2. *hivatalnok-politikus*, 3. *katonahivatalnok* és 4. *közigazgatási-igazságügyi tisztviselő*. Utóbbiba azokat a karriereket soroltam, amikor valamelyik főkapitány az igazságügyi rendszerben is dolgozott, pl. ügyész, bírósági tisztviselő, bíró.⁷¹ *Katonahivatalnoknak* soroltam be azt, aki tényleges katonatiszti pályafutását feladva lépett át a közigazgatási pályára. Ez jellemzően egyirányú mobilitási pályát jelentett, szemben a hivatalnok-politikus karrierrel, ahol az is elképzelhető, hogy bukott politikusok keresnek ideiglenes vagy végleges „mentsvárat” a közigazgatási pályán, illetve az is, hogy közigazgatási tisztviselők táplálnak politikusi ambíciókat.

Végül a *közigazgatási tisztviselő* kategóriáját megint négy további alkategóriára osztottam: *általános közigazgatási karriernek* tekintettem, ha a tisztviselő városi, megyei, állami pozíciók között szabadon mozgott, hagyományos *városi tisztviselői* karrier alá pedig azt soroltam be, amikor egy konkrét város különböző hivatalaiban felfelé lépkedve haladt valaki, végső soron a tanácsnoki vagy polgármesteri pozícióig. Ha esetleg több városnál is töltött be valaki hivatalokat, de csak városi tisztviselő volt, azt is ide soroltam. A polgármesteri állást tehát nem politikai, hanem a hagyományos városi tisztviselői életpálya lezárásaként kezeltem.

Professzionális rendőrtisztviselői karriernek azt tekintettem, amikor valaki egész életében (illetve a vizsgált korszakban) rendőrként dolgozott, tehát a karriermobilitása a rendőri foglalkozáson belül értelmezhető, annyi „engedménnyel”, hogyha valaki, mielőtt rendőri pályára lépett volna, pár évig (kb. 5 év)

⁶⁹ Azért szükséges kiemelni, hogy „legalább”, mert nem állt mindenkiről mindhárom információ rendelkezésre, tehát a helyi kötődés erősödésének irányába nyitott a rendszer.

⁷⁰ A *főfoglalkozás* váltása a professzionalizáció szempontjából megkülönböztetendő attól, hogy valaki előkelő hivatali és társadalmi állása miatt, a főfoglalkozása mellett gazdasági, egyházi vagy civil társaságokban is pozíciókat tölt be.

⁷¹ Csak a kinevezett igazságügyi hivatalnokokat soroltam ide, aki ügyvédként praktizált a *vegyes karrier*ek közé soroltam.

más foglalkozást űzött, de miután rendőr lett már nem hagyta el ezt a hivatást, pláne, ha emellett szakcikket írt, vagy aktívan részt vett a rendőrök szakmai szervezkedésében, kollektív érdekvédelmének megszervezésében, akkor szintén ide soroltam be.

A *félprofesszionális rendőri karriernek* azt az átmenetet tekintetem, ha valaki mielőtt a rendőri pályára lépett volna, hosszabb ideig valamilyen más foglalkozást űzött, miután viszont rendőrtisztviselő lett, nem hagyta el a pályát és/vagy amíg rendőrtisztviselő volt szintén részt vett a rendőrök szakmai-érdekvédelmi szervezkedésében.⁷² Általában minden életút értelmezésére igaz, hogy az egyetem elvégzését követő, kb. 23–25 éves kor körül kezdődő korai pályaszakaszt (kb. 5 év) még inkább az útkeresésre jellemző bizonytalanabb periódusnak tekintetem, és a 28–30 éves kort követő életútra helyeztem a hangsúlyt. A besorolásnál a teljes életutat vettem figyelembe, ha valakire az életút túl nagy szakaszára nem találtam adatot, inkább nem soroltam be sehova. Mielőtt a teljes életpálya alapján felállított karriertípusokat vennénk szemügyre, vessünk egy pillantást arra, hogy közvetlenül milyen pozíciókból nevezték ki a főkapitányokat.

7. táblázat

A főkapitányi hivatalt közvetlenül megelőző állás

municipális rendőrtisztv.	20	városi pénztári ellenőr	1
városi tanácsos	13	földbirtokos	1
fő/szolgabíró	9	katonatiszt	1
ügyvéd	9	alügyész	1
államrendőrségi tisztv	6	jogakadémiai tanár	1
városi fő/aljegyző	6	ogy-i képviselő	1
városi árvasz. ülnök	2	megyei árvasz. ülnök	1
polgármester	1	közig. gyak.	1
városi fogalmazó	1	ismeretlen	2
megyei aljegyző	1		

Forrás: Saját számítás, ami az általam készített adatbázison alapszik. Egyszerűsített változatát az *E-Függelék* tartalmazza.

Látható, hogy a korszak egészében a 78-ból mindössze 26 főkapitány (33%) került ebbe a pozícióba közvetlenül *rendőrtisztviselői* állásból, legyen az akár municipális (thjv., rtv.), akár állami rendőrség. Ez elég beszédes adat a rendőri foglalkozás professzionizációjának kezdeti stádiumáról. Az a kétharmad, aki nem a rendőri foglalkozáson belülről rekrutálódott, elég változatos helyekről érkezett. Ha a különböző *városi tisztviselőket* a polgármestertől a pénztári ellenőrig összeadjuk egy kategóriába, akkor ez a csoport 24 fővel majdnem ugyanakkora, mint az összevont rendőrtisztviselői kategória. A maradék körülbelül egyharmad részből a legnagyobb csoportot a megyei tisztviselők (12 fő) alkotják, szorosan

⁷² A kifejezés értelemszerűen elhatárolandó attól, amikor makroszociológiai szempontból egy ideáltípus fejlődéshez viszonyítva egész foglalkozásokat minősítenek *félhivatásnak* (*semi-profession*).

követik őket az ügyvédek (9 fő), a többiek pedig már csak 1–1 fővel képviseltetik magukat. Ezek az adatok is előrevetítik, hogy a dualizmus kori rendőrfőkapitányok jelentős része nem szakmai karrierrel, vagyis nem egy professzionális életút során jutott ebbe a pozícióba, még egyszerűbben megfogalmazva: nem hivatásos rendőrtisztviselő volt. Nézzük immár az életút egészét, a teljes karriermobilitást figyelembe vevő karriertípusokat.

Kezdjük a kisebb létszámú kategóriákkal. *Katona-hivatalnok*knak végül senkit nem soroltam be, mert bár Pataky Sándor személyében volt olyan katonatiszt, aki tényleges szolgálatban lévő cs. és kir. századosként lett megválasztva Miskolcon rendőrfőkapitánnyá, de mivel 1892 szeptemberében a tiszáninneri református egyházkerületnél egyházkerületi pénztárnokká választották, ezért lemondott a rendőrfőkapitányi állásáról, így az ő pályafutását a vegyes karrierek közé soroltam. A *hivatalnok-politikusi* karrierek közé egyedül Sárkány Ferenc komáromi főkapitányt soroltam be, akinek már megismerkedhettünk a pályafutásával. Ennek ellenére másik hat főkapitány is megpróbálkozott az országos politikai karrierrel, közülük négyen sikeresen.

8. táblázat⁷³*A rendőrfőkapitányok karriertípusai (1886–1918)*

Karriertípusok/Év		1886	1896	1906	1916	Összesen 1886–1918
I. Köz- tisztviselő	a) Professzionális	1	5	7	11	19
	b) Félprofesszionális	8	10	7	6	19
	c) Városi tisztviselő	5	5	6	4	18
	d) Ált. közigazgatási	1	3	2	2	6
	2. Hivatalnok-politikus	0	1	1	0	1
3. Katona-hivatalnok	0	0	0	0	0	
4. Közigazgatási-igazságügyi	1	0	0	1	4	
II. Vegyes	5	2	1	1	12	
Nem került besorolásra	5	0	1	0	6	
Összesen	26	26	25	25	85	

Forrás: Saját számítás, ami az általam készített adatbázison alapszik. Egyszerűsített változatát az *E-Függelék* tartalmazza.

Balla Emil újvidéki és Szalay József hódmezővásárhelyi és szegedi főkapitány indult ugyan országgyűlési választáson képviselőjelöltként, de nem választották meg őket. Oberhammer Antal pécsi főkapitány csak a két világháború között

⁷³ Az egyes éveknél azért fordulhat elő 26 fő, mert 1886-ban és 1896-ban egy-egy városban főkapitány csere volt, így az adott évben két személy is hivatalban volt. Az egyes évekről készült metszetek (1886, 1896, 1906, 1916) természetesen nem adhatók össze, és nem adják ki a korszak egészében szolgált főkapitányok számát, mert egyes főkapitányok pályafutása olyan rövid volt, hogy egyik metszetbe se került bele, másoké pedig olyan hosszú, hogy több időmetszetben is szerepelnek.

lett Pécs képviselője. Szluha Ágoston szegedi, Bernády György marosvásárhelyi és Vámos Béla kecskeméti főkapitányok, akik szintén parlamenti képviselők voltak egy darabig, azért nem ebbe a kategóriába kerültek, mert mindhármójukra a vegyes karrier volt jellemző. Szluha Ágostonnak ügyvédi, Bernády Györgynek gyógyszerészi, Vámos Bélának pedig hosszú jogakadémiai tanári szakasz is volt a pályafutásában. Balla Emil kivételével, aki a Néppárt jelöltje volt, mindannyian kormánypárti színekben politizáltak, és azt a négy főkapitányt, akit megválasztottak országgyűlési képviselőnek, abban a városban választották meg, ahová a főkapitányi karrierje is kötődött.

A *közigazgatási-igazságügyi karriertípus* négy főkapitányra volt jellemző, Hevér Géza szabadkai, Jójárt János újvidéki, Peterdy Kálmán pozsonyi és Somogyi Szilveszter szegedi főkapitányra. Mind a négyen az igazságügyi tisztviselői karrier felől indultak, és onnan tértek át a közigazgatási pályára. Hevér Géza és Jójárt János közigazgatási pályáját a városi tisztviselői jelleg dominálta, mert mindketten városi tanácsosokból lettek rendőrfőkapitányok. Somogyi Szilveszter szegedi főkapitány közigazgatási pályájára is a hagyományos városi tisztviselői mobilitási pálya volt a jellemző. Szegedi családból származott, 16 éves koráig a tanulmányait is a szegedi piaristáknál végezte és az igazságügyi tisztviselői karrierje is Szegedhez kötődött, ahol joggyakornoki éveit után, 1896-ban járásbíró-sági aljegyző, 1899-ben bírósági jegyző, majd még ebben az évben törvényszéki albíró lett. 1902-től 1907-ig szegedi alügyész volt. Ekkor cserélte fel az igazságügyi karriert a szegedi főkapitányi állásra, innentől kezdve viszont nem a professzionizálódó rendőrtisztviselői életutat járta, hanem a városi hivatalnokit. Hét évnyi főkapitányi szolgálata után 1915-ben megválasztották Szeged polgármesterévé, és egészen 1934-ben bekövetkezett haláláig a város első számú vezetője maradt. Peterdy Kálmán viszont öt évnyi igazságügyi tisztviselői pálya után a vármegyei közigazgatásban helyezkedett el. Közel 11 évnyi szolgabírói karrier után lett előbb esztergomi rendőrkapitány (1909–1915), majd onnan került át a pozsonyi főkapitányi székbe, ahonnan az impériumváltás során menekült el. Esztergomi kapitányi kinevezésétől kezdve már a félprofesszionálisnak nevezhető rendőri karrier jellemezte életútját, ugyanis repatriálása után is megmaradt a rendőri pályán (kerületi főkapitány) egészen 1922-ben bekövetkezett haláláig.

Hat főkapitány életútja mutatta az *általános közigazgatási karrierre* jellemző mintázatot. Ezekben az a közös, hogy már a karrier indulásától kezdve folyamatosan a közigazgatási tisztviselői pályán mozognak, de nem kötődnek annak valamelyik ágához, hanem a városi, vármegyei és állami állások között viszonylag szabadon mozognak. A hat főkapitányból öt délvidéki főkapitánynak mutat közelebbi rokonságot a pályája, mind az öten hosszabb vármegyei szolgálattal kezdték, szolgabírói vagy főszolgabírói állásból lettek kinevezve 1–1 délvidéki, jellemzően inkább nemzetiségek által lakott város rendőrségének élére: Bandl Rezső Temesvárra, Lestyánszky János Pancsovára, Payerle Nándor Újvidékre, Szekeres Zoltán Versecre, Trenka Kálmán pedig Zomborra. Bandl Rezső hosszú, 16 évnyi főkapitányi szolgálat ellenére sem maradt meg a rendőri hivatásnál,

a hagyományos mobilitási pályán mozogva temesvári városi tanácsos, majd polgármester-helyettes lett belőle, egészen az 1918-as hatalomváltásig. Lestyánszky János és Trenka Kálmán viszont megmaradt a rendőri pályán. Lestyánszky 1905-ben állami szolgálatba lépett, és határrendőrségi kapitány, majd tanácsos lett 1918 végéig, a soproni határrendőrségi kapitányság vezetőjeként fejezte be rendőri karrierjét, Trenka Kálmán viszont megmaradt városi rendőrfőkapitánynak 1918 után is, az 1920-as években a bajai városi kapitányság vezetője lett, 1936-ban vette fel a Boromissza Kálmán nevet, és ebben az évben nyugdíjazták.

A következő csoport a *vegyes karriert* felmutató főkapitányok kategóriája, ahova 12 főkapitányt soroltam. Természeténél fogva ez a legheterogénebb csoport, hiszen bárkit, aki a közszolgálati pályája mellett főfoglalkozásként a magán-szférában is dolgozott, ide soroltam be. A tipikus ok, amiért ide kerülhetett valaki, hogy ügyvédi magánpraxisa is volt, vagy a közszolgálati pályája előtt, vagy az után, esetleg előtte és utána is. A 12 főből 7 főkapitány (Baksa Lajos, Balla Emil, Korbai Károly, Markovics György, Róth Vilmos, Saád Lajos, Szluha Ágoston) volt gyakorló ügyvéd. Kettő (Pataky Sándor és Baksa Lajos) református egyházi tisztviselői állásért hagyták ott a főkapitányi állást, őket emiatt is a vegyes kategóriába soroltam. Balkay Adolf a komáromi főkapitányi állását egy jószágigazgatói állásért hagyta ott az Esterházy-hitbizomány kedvéért. Lukács Béla földbirtokosból lett kinevezve miskolci főkapitánnyá, Bernády György pedig gyógyszerészként kezdte a pályáját, míg Korbai Károly ügyvédi praxisán kívül, a két világháború között már újság főszerkesztőként is dolgozott. Végül Vámos Béla azért került a vegyes kategóriába, mert a kecskeméti református jogakadémia tanára volt évtizedeken át.

Az utolsó három karriertípus lényegében egyforma arányban képviselteti magát a mintában: a *városi tisztviselői* karriertípus 18 fővel, a *professzionális rendőrtisztviselői* karrier 19 fővel, és a kettő közti átmenetet jelentő *félprofesszionális* csoport szintén 19 fővel.

A hagyományos *városi tisztviselői* karrier lényegében a rendi korszak városkapitányi karriermintájának örökségeként élt tovább a dualizmus korában. A csoport jellemzője, hogy kifejezetten erős a helyi kötődése, a 18 főből csak kettőnél nem tudtam kimutatni, hogy lenne, ellenben 5-nél legalább erősnek, 6-nál nagyon erősnek találtam a városhoz kötő szálakat. Ezt a karriertípust leginkább az jellemzi, hogy már a főkapitányi állásba is hosszú, ugyanabban a városban befutott tisztviselői szolgálattal jut el (18-ból 16-an), de nem marad meg főkapitánynak, hanem visszalép választott városi tisztviselői állásba, jellemzően vagy városi tanácsnoknak, vagy polgármesternek, természetesen ugyanabban a városban, ahová addig is kötötte mind a karrierje, mind a szocializációja. A 18 főből 11-en maradtak a főkapitányi állás után a város szolgálatában, hárman főkapitányként haltak meg, egy fő pedig marad a városban ügyvédként. Kilóg a csoportból Hegedüs Sándor marosvásárhelyi főkapitány karrierje, akinek nincs Marosvásárhelyhez kötődése, Debrecenben született, szilágysomlyói újságíróból lett városi jegyző, majd rendőrkapitány, végül a város rendőrkapitánya 1889–1902-ig.

1902-ben kinevezték Marosvásárhely rendőrfőkapitányává. Eddig a pontig tehát a professzionizálódó rendőrtisztviselő életútját járta, ráadásul ő volt az egyik kezdeményezője, főszervezője és első elnöke a rendőrtisztviselők országos szakmai egyesületének (MROE), de 1908-ban otthagyva rendőrfőkapitányi állását, visszatért városi főjegyzőnek Szilágysomlyóra. Az ő pályája tehát a városi tisztviselő és a félprofesszionális karriertípus között mozgott, de mivel nem maradt meg a rendőri pályán, így a városi tisztviselőkhöz soroltam.

A *professzionális rendőri karriertípus* fő jellemzője, hogy a városi tisztviselőkkel ellentétben alapvetően nem egy városhoz, hanem a szakmájukhoz, a hivatásukhoz kötődnek. Ez nem jelenti, hogy ne lehetne erős lokális identitásuk is, de nem ez konstituálja a csoportot, hanem az élethivatásszerűen űzött rendőri foglalkozás. Összehasonlítva Nagyvárad két egymást követő főkapitányának az életútját, egyértelmű lesz a különbség. Rimler Károly és Gerő Ármin is 1857-ben született, Rimler Nagyváradon, Gerő Ungváron. Mindkettőjüket 1884-ben választották meg Nagyváradon városi fogalmazónak, Rimler Károly tb. aljegyző lett, katonai előadó, majd 1890-ben a főispán őt nevezte ki rendőrfőkapitánynak. 1900 szeptemberében főjegyzőnek, majd 1902-ben polgármesternek választották Nagyváradon. 1919 júniusáig maradt a Partium „fővárosának” polgármestere. Ez egy klasszikus városi tisztviselői életpálya. Ezzel szemben Gerőnek már 1885-től kezdve jelentek meg szakcikkei a közigazgatás, a rendészet, valamint a büntetőjog témakörében. 1886 februárjában rendőr alkapitánynak választották, 1890-ben és 1896-ban újraválasztották, majd Rimler főjegyzővé választása után 1900-ban már őt nevezte ki a főispán Nagyvárad új rendőrfőkapitányává. 1918 végéig megmaradt ebben az állásban. 1911-ben megválasztották a Magyarországi Rendőrtisztviselők Országos Egyesületének társelnökévé. Nagyvárad két egymást követő rendőrfőkapitányának életútja világosan mutatja az eltérő szerepfelfogást, a hivatásos rendőrtisztviselő és a hagyományos városi tisztviselői karriertípus közti különbséget.

A professzionális rendőrtisztviselők között külön alcsoportot alkotnak azok, akik a fővárosi államrendőrségnél kezdték a pályájukat, majd onnan lettek kinevezve egy vidéki város rendőrkapitányságának vezetőjévé. Bottka Sándor, Hadady Endre, Molnár Mihály, Nessel Károly és Rostás István mindannyian a budapesti egyetem jogi karát elvégezve egyből a fővárosi rendőrségnél kezdték a karrierjüket mint rendőrségi díjnok, gyakornok, írnok, illetve Rostás mint detektív. Hosszabb-rövidebb ideig szolgáltak az államrendőrségnél (3–14 év), majd innen nevezték ki őket egy olyan vidéki város rendőrségének élére, amihez semmilyen helyi kötődésük nem volt. Nessel Károly kivételével, akit betegség miatt 1908-ban nyugdíjaztak, a többiek legalább 1918-ig megmaradtak rendőrfőkapitánynak. Ezek a karrierok rámutatnak Budapestnek mint kibocsátó központnak a szerepére a rendőri professzionizáció vidéki központjaiban.

Elhatárolható a professzionális rendőrfőkapitányok között egy másik alcsoport is, akik a budapesti „jövevényekkel” szemben erős lokális identitással, helyi kötődéssel rendelkeztek abban a városban, ahol befutották a karrierjüket. Ebbe

az alcsoporthba tartozik Angyal Armand győri, Buócz Béla verseci, Greén Nándor aradi, Heimler Károly soproni, Kutsera István pozsonyi, Vaszary Gyula pécsi vagy Végh Gyula debreceni rendőrfőkapitány. Harmadik alcsoporthként pedig azok a karrieriek fűzhetők egy csokorba, akik, bár nem rendelkeztek erős helyi identitással abban a városban, aminek a főkapitányai lettek, de nem is Budapest-ről kerültek a városi rendőrség élére. Éliássy Sándor a besztercebányai kapitányság éléről került Komáromba, Kuti István Kolozsvárról Selmecebányára, Ozory István Debrecenben volt 12 évig tisztviselő, ebből 10 évig rendőrtisztviselő, mielőtt a szatmárnémeti kapitányság élére került volna, Rimóczy József több mint hat évig volt kolozsvári alkapitány, mielőtt miskolci főkapitánnyá nevezték ki, Varga Lajos pedig Gyula és Kaposvár rendőrkapitánya is volt mielőtt Marosvásárhelyen átvette a rendőrség vezetését.

* * *

A rendőrfőkapitányok karriertípusait bemutató 8. táblázatban közölt négy időmetszetet (1886, 1896, 1906, 1916) egymás mellé helyezve, nemcsak egy statikus képet kapunk arról, hogy a vizsgált korszakban (1886–1918) a törvényhatósági jogú városokban működő 85 rendőrfőkapitány között milyen arányban oszlottak meg a különböző karriertípusok, hanem ezek változásából egy tendencia is kirajzolódik. 1886-ban a 26 hivatalban lévő főkapitányból csak egy karrierje tekinthető professzionálisnak, 1916-ban már 25-ből 11 sorolható ebbe a kategóriába. A professzionális és félprofesszionális kategória együtt pedig 9-ről 17-re nőtt ez alatt a 33 év alatt, míg a többi kategória, különösen a vegyesnek minősített életutak jelentősége csökkent. Nem célunk átfogó értékelést adni a rendőri foglalkozás dualizmus kori professzionalizációjáról, hiszen számos kérdést nem vizsgáltunk. A tanulmány egyik fő eredménye, hogy a történeti szociológia intézményi fejlődésre koncentrááló makroszintű perspektívája mellett mikroszinten, az életút, a karriermobilitás vizsgálatán keresztül, a karriertípusok közti arányok változásában is megragadhatónak bizonyult a rendőri professzionalizáció folyamatának kezdete.

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

K148 Belügyminisztériumi Levéltár – Elnöki iratok.

K149 Belügyminisztériumi Levéltár – Rezervált iratok.

Kempelen Béla 1915: *Magyar nemes családok IX.* Grill Károly, Budapest.

Képviselőházi irományok 1881–1884. 6. kötet. Budapest.

Miskolczi László 1909: *A vidéki rendőrség államosítása. Rendőrségi jogképzés.* Légrády, Budapest.

Nagy Ferencz 1912: *A magyar városi jog*. Budapest.
Rédei Miklós 1892: *Magyarország városi rendőrsége és annak újjászervezése tekintettel a közigazgatás államosítására*. Győr.

[Szentiványi Zoltán] 1895: *Századunk névváltoztatásai 1800–1893*. Budapest.
Alkotmány, 1900.
Budapesti Közlöny, 1917.
Fővárosi Lapok, 1890.
Közbiztonság, 1907.
Pesti Hírlap, 1912.
Szeged és Vidéke, 1907.
Új Nemzedék, 1924.
Városok Lapja, 1911.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Balázs Péter 1980: *Győr a feudalizmus bomlása és a polgári forradalom idején*. Akadémiai, Budapest.
- Deák Ernő 1979–1989: *Das Städtewesen der Länder der ungarischen Krone (1780–1918)*. I–II. Wien.
- Demmel József 2021: *Szörnyeteg Felső-Magyarországon? Grünwald Béla és a szlovák–magyar kapcsolatok története*. Budapest.
- H. Németh István 2018: Állam és városok – a szakszerűsödés felé vezető első lépések a városi igazgatásban, 1670–1733. *Századok*, (152.) 771–808.
- Hinings, C. R. 2001: Professions in Organizations. In: Smelser, Neil J. – Baltes, Paul B. (eds.): *The International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. New York – London, 12160–12166. <https://doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/04251-0>
- Hughes, Everett C. 1963: Professions. *Daedalus* (92.) 4. 655–668.
- Kállay István 1989: *A városi önkormányzat hatásköre Magyarországon 1686–1848*. Budapest.
- Katus László 2021: *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914*. Pécs.
- Keller Márkus 2021: Saját törvényeik szerint? A középiskolai tanárok szakmai autonómiája a 19. század végén. *Replika* (22.) 119–120. 85–98. <https://doi.org/10.32564/119-120.4>
- Keller Márkus – Kiss Zsuzsanna 2021: Hivatások autonómiája. *Replika* (22.) 119–120. 7–16. <https://doi.org/10.32564/119-120.1>
- Larson, Magali Sarfatti 2017: *The Rise of Professionalism. Monopolism of Competence and Sheltered Markets*. London – New York. <https://doi.org/10.4324/9781315134635>
- Magos Gergely 2017: Mérlegen a hivatások. A professzionizációs paradigma historiográfiája. *Aetas* (32.) 2. 138–157.
- Nagy Lajos 1975: Budapest története 1790–1848. In: Kosáry Domokos (szerk.): *Budapest története. A török kiűzésétől a márciusi forradalomig*. Budapest, 255–556.

- Pálmány Béla 2011: *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja 1825–1848.* Budapest.
- Perényi Roland 2012: *A bűn nyomában. A budapesti bűnözés társadalomtörténete 1896–1914.* Budapest.
- Péter László 1998a: Bevezetés. In: Péter László: *Az Elbától Keletre. Tanulmányok a magyar és kelet-európai történelemből.* Budapest, 7–15.
- Péter László 1998b: Miért éppen az Elbánál hasadt szét Európa? In: Péter László: *Az Elbától Keletre. Tanulmányok a magyar és kelet-európai történelemből.* Osiris, Budapest, 17–36.
- Péter László 1998c: Volt-e magyar társadalom a XIX. században? A jogrend és a civil társadalom képződése. In: Péter László: *Az Elbától Keletre. Tanulmányok a magyar és kelet-európai történelemből.* Budapest, 148–186.
- Péter László 1998d: „Mindig az államot magát tartottam a főszereplőnek” (Interjú. Készítette: Deák Ágnes.) In: Péter László: *Az Elbától Keletre. Tanulmányok a magyar és kelet-európai történelemből.* Budapest, 385–394.
- Saks, Mike 2010: Analyzing the Professions: The Case for the Neo-Weberian Approach. *Comparative Sociology* (9.) 6. 887–915. <https://doi.org/10.1163/156913310X522624>
- Saks, Mike 2012: Defining a Profession: The Role of Knowledge and Expertise. *Professions & Professionalism* (2.) 1. 1–10. <https://doi.org/10.7577/pp.v2i1.151>
- Siegrist, Hannes 2001: Professionalization/Professions in History. In: Neil J. Smelser – Paul B. Baltes (eds.): *The International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences.* New York – London, 12154–12160. <https://doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/02710-8>
- Siegrist, Hannes 2021: Professzionális autonómia a modern társadalomban, tudományban és kultúrában. *Replika* (22.) 119–120. 17–36.
- Szívós Erika 1996: Városvezető elit Pesten a XVIII–XIX. század fordulóján. In: Szvoboda Dománszky Gabriella (szerk.): *Tanulmányok Budapest Múltjából XXV.* Budapest, 27–60.
- Tóth Árpád 1996: Hivatali szakszerűsödés és a rendi minták követése. Pest városi tisztviselői a reformkorban. In: Szvoboda Dománszky Gabriella (szerk.): *Tanulmányok Budapest Múltjából XXV.* Budapest, 27–60.
- Tóth Árpád 2003: Kormányhűség? Oligarchia? Szakszerűség? Városi tisztviselők Pesten a reformkortól 1849-ig. *Fons* (10.) 3. 431–444.
- Tóth Árpád 2009: *Polgári stratégiák. Életutak, családi sorsok és társadalmi viszonyok Pozsonyban 1780 és 1848 között.* Pozsony.
- Tóth Árpád 2015: Nemesség, polgárság és honorácior értelmiség határán. Városi tisztviselők a késő rendi társadalom korszakában. *Századok* (149.) 1093–1111.
- Weber, Max 1987: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai 1. Szociológiai kategóriáiban* (Ford. Erdélyi Ágnes.) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Wilensky, Harold L. 2010: Minden szakma hivatás? *Korall* (11.) 42. 19–53.

E-Függelék elérhető a Korall honlapján (www.korall.org) az „E-Függelék” menüpontban.